

2. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1997 йил 29 август 466-I-сон қарори билан тасдиқланган “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш” миллий дастури мустақил Ўзбекистон тарихида қабул қилинган норматив-ҳуқуқий жиҳатдан жамиятда ҳуқуқий маданиятни оширишга қаратилган дастлабки ҳужжатдир.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 9 январдаги ПФ–5618-сон Фармони билан тасдиқланган “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш Концепцияси” бу борадаги ўзида замонавий ёндашувларни қамраб олган норматив-ҳуқуқий ҳужжат ҳисобланади.

Аҳолининг ҳуқуқий билимларини оширишга доир вазифаларга умумий тус берилиши, уларни амалга оширишнинг аниқ таъсирчан механизминини яратиш нуқтаи назаридан юқорида келтирилган икки норматив-ҳуқуқий ҳужжатни таҳлил этинг. Амалий мисоллар ёрдамида фикрингизни асосланг.

Казусни таҳлил қилишда қуйидаги асосий масалаларни йоритиб олишимиз мақсадга мувофиқ:

- 1) Ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий тарбия нима?
- 2) Ҳуқуқий маданият нима?
- 3) Ҳуқуқий нигилизм ва ҳуқуқий идеализм нима?

Шунингдек, қуйидаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни таҳлил қилиш орқали аҳолининг ҳуқуқий билимларини оширишга доир вазифаларга умумий тус берилиши, уларни амалга оширишнинг аниқ таъсирчан механизмини яратиш масалаларини таҳлил қиламиз:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 9 январдаги ПФ–5618-сон Фармони билан тасдиқланган “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш Концепцияси”.
2. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1997 йил 29 август 466-I-сон қарори билан тасдиқланган “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш” миллий дастури.

Ҳуқуқий онг жамият ва давлатда серқирра ҳаётий жараёнларнинг барчасини тартибга солишга фаол таъсир кўрсатади, оммани бунёдкорлик ишларига сафарбар этади, жамоат тартибини сақлаш ва мустаҳкамлашга кўмаклашади. Жамият ҳуқуқий онгининг юқорилиги, фуқароларнинг қонунга нисбатан ҳурмат билан муносабатда бўлиши демократик давлатнинг, сиёсий ва ҳуқуқий тизим самарали амал қилишининг гаровидир. Ҳуқуқий онг ижтимоий онг турларидан бири ҳисобланади. Ижтимоий онгнинг турли шакллари мавжуд бўлиб, одамлар улар ёрдамида атроф – табиатни, жамиятни англайдилар. Сиёсий, ахлоқий (маънавий), эстетик, этик, диний, ҳуқуқий онг мавжуд. Аммо реал ҳаётда кўпгина вазиятларга, шарт-шароитларга фақатгина ҳуқуқ, мажбурият, масъулият нуқтаи назаридан қаралади. Бу

жиҳатлар ҳуқуқий онгда ўз инъикосини топади. **Ҳуқуқий онг** деганда, кишиларнинг ҳуқуқ ҳақида тушунча ва билимларга эга бўлиши, шунингдек ҳуқуқ борасидаги тасаввурларнинг инсон онгида акс этиши тушунилади.

Ҳуқуқий тарбия – мураккаб ва кўп қиррали ҳодисадир, яъни уни бир маъноли қилиб таърифлаб бўлмайди. Ҳуқуқий тарбиянинг таърифи бу жараённинг қайси томонини, жумладан, умумижтимоий жиҳатини, ҳуқуқнинг ижтимоий амал қилиш тизимисифатида ёки давлатнинг ижтимоий бошқариш, ҳуқуқбузарликнинг олдини олиш элементи сифатидаги вазифаси ва шу кабиларни тадқиқ қилишимизга боғлиқ бўлади. Ҳуқуқий тарбия деганда шахснинг онгига ташкилий суратда ва аниқ мақсадни кўзлаб таъсир кўрсатишнинг махсус юридик тури тушунилади. **«Ҳуқуқий тарбия – шахслар ва ижтимоий гуруҳларнинг ҳуқуқий онгига кўрсатиладиган, аниқ мақсадга йўналтирилган, режалаштирилган ва махсус ҳуқуқий тарбия усуллари воситасида амалга ошириладиган педагогик таъсир жараёнидир».**¹

Ҳуқуқий маданият деганда, жамиятнинг қонунчилик даражаси, мавжуд қонунлардан аҳолининг хабардорлик даражаси, халқнинг ҳуқуқ нормаларига риоя қилиши ва уларни бажармаган шахсларга нисбатан муросасиз бўлиши тушунилади.² Ҳуқуқий маданиятнинг тараққиёти шахс ҳуқуқлари ва эркинликлари ҳажмининг кенгайиши, уларнинг ҳимояланганлик даражасининг кўтарилишидир. Ҳуқуқий тараққиёт марказида шахс, унинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари ҳамда маданиятида унинг олий қадриятининг, яъни «барча нарсаларнинг мезони бўлган инсон»нинг мақомини мустаҳкамлашга қаратилган барча ҳуқуқий воситалар, механизмлар ва институтлар туради.

Ҳуқуқий нигилизм – ҳуқуқий онгнинг салбий, бузилган тарафидир. Унинг ҳуқуқий онгнинг ҳуқуққа ҳурмат билан муносабатда бўлиш ва унга риоя этиш талабларига нисбатан кескин танқидий, инкор этиш муносабатида

¹ Саидов А.Х., Таджикханов У.Т. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. 2 – жилд. – Т., 2001. – 187-б.

² Давлат ва ҳуқуқ назарияси: Дарслик / Х.Т.Одилқориев, И.Т.Тулъетеев ва бошқ.; проф. Х.Т.Одилқориев таҳрири остида. – Тошкент.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2009. – 582 б.

бўлган мафкуравий ва психологик қисмидир. **Ҳуқуқий идеализм** – ҳуқуқ имкониятларини ўринсиз ва асоссиз ошириб юбориш бўлиб, унинг зиммасига жамиятга беришга қодир бўлмаган вазифаларни юклашдан иборат. Агар ҳуқуқий нигилизм ҳуқуқ ва унинг қадриятларига салбий муносабатда бўлиш, ҳуқуқнинг кучига ишонмаслик билан тавсифланса, ҳуқуқий идеализм бунинг акси, яъни ҳуқуқнинг кучига ортиқча баҳо бериб юборади. Мазкур ҳар иккала ҳодисанинг илдизи бир ва у юридик жоҳиллик, ҳуқуқий онгнинг ривожланмаганлиги ва бузилганлиги, сиёсий-ҳуқуқий маданиятнинг етишмаслигида намоён бўлади. Юқорида сўз юритилган кўринишлар ўзаро тескари йўналишга эга бўлиб туюлса-да, пировад натижада бир-бири билан уйғунлашиб, жамиятга зарар келтиради.

Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни шакллантириш бўйича ҳуқуқий маърифий тадбирлар ва учрашувларни кенгайтириш, халқимиз тарихи, дини, миллий қадриятларини ёш авлод онгида шакллантириш орқали ватанпарварлик ҳиссини кучайтириш каби долзарб вазифалар турган бир пайтда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида”ги 2019 йил 9 январдаги ПФ-5618-сонли Фармонининг қабул қилиниши эса айтиш мумкин, ҳисоблашимиз мумкин.

Мазкур Фармонда инсон ҳуқуқ ва эркинликларига ҳурмат муносабатини шакллантиришга, аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтиришга, жамиятда фуқароларнинг ҳуқуқий саводхонлиги даражасини оширишга тўсқинлик қилувчи бир қатор муаммо ва камчиликлар кўрсатиб ўтилган. Жумладан, ҳуқуқий маданиятни юксалтиришда энг аввало, ҳуқуқий таълим ва тарбия борасидаги ишлар тизимли ва узвий олиб борилмаётганлиги, узоқ йиллар давомида бу масала ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ва айрим давлат органларининг иши сифатида қараб келиниб, бунда оила, маҳалла ва фуқаролик жамияти бошқа институтларининг иштироки етарлича таъминланмаганлигини, ёшларнинг ҳуқуқий тарбиясига салбий таъсир кўрсатувчи омилларга нисбатан ҳуқуқий

иммунитетни шакллантириш, ҳар бир шахсда қонунларга ва одоб-ахлоқ қоидаларига ҳурмат, миллий кадриятларга садоқат, ҳуқуқбузарликларга нисбатан мурасизлик ҳиссини уйғотиш ишига комплекс тарзда ёндашилмаганлиги ҳамда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтиришда шахсий манфаатлар ҳамда жамият манфаатлари ўртасидаги мувозанатни сақлаш ғояларини аҳоли онгига сингдириш ишларининг етарли олиб борилмаслиги ҳам қонун устуворлигини таъминлашга ўзининг жиддий салбий таъсирини кўрсатаётганлиги айтиб ўтилган. Шу ўринда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданият ўзи нима деган саволга ойдинлик киритиб ўтишни мақсадга мувофиқ деб биламиз. Ҳуқуқий онг – қисқача қилиб айтганда ҳуқуқ ва қонунчиликка оид одамларнинг тасаввурлари, уларнинг ҳис-туйғулари, амалий тажрибалар таъсирида пайдо бўлган ҳуқуққа нисбатан муносабатини ифодалайди. Ҳуқуқий маданият эса – фуқароларнинг давлат ва ҳуқуқ ҳақидаги муҳим билимларни эгаллаб олиши, амалдаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ҳақидаги тушунчаларини талқин қила олиши ҳамда улардан тўғри фойдалана олишидир.

Бугунги кунда юртимизда барча жабҳаларда туб ўзгаришлар юз бераётган масъулиятли паллада ҳуқуқий тарбиянинг барча шакл ва усулларида самарали фойдаланиш муҳим аҳамият касб этишини ёдимиздан чиқармаслигимиз лозим. Шу сабабли ҳуқуқий маданиятимиз даражасига танқидий баҳо бериб, муаммоларимиз сабабини чуқур ўрганишимиз керак. Бироқ фақатгина қонунларни ўргатиш ва жавобгарлик билан қўрқитиш орқали қонун устуворлигига ва тараққиётга эриша олмаймиз. Бундан ташқари, ҳозирги глобаллашув, илмий-техник тараққиёт даврида аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтиришнинг инновацион усулларида, тарғиботнинг илғор ва таъсирчан воситаларидан, хорижий давлатларнинг бу борадаги ижобий тажрибаларидан етарли даражада фойдаланмаётганлигимиз юқоридаги фикрларимиз исботидир. Фармон асосида аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини

юксалтиришга доир ишлар самарадорлигини янада такомиллаштириш, фуқароларнинг ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар билан уйғун равишда ҳуқуқий билимларини ошириб боришнинг замонавий усуллари жорий этиш, шунингдек, аҳолини, айниқса, ёшларни зарарли ахборотлардан ҳимоя қилиш бўйича мустаҳкам ҳуқуқий иммунитетни шакллантириш мақсадида Адлия вазирлиги жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш соҳасида мувофиқлаштирувчи Давлат органи этиб белгиланган. Бундан ташқари, аҳолининг ҳуқуқий билимлари етарли эмаслиги, давлат органларининг қонунга ҳилоф қарорлари устидан судга шикоят қилиш имкониятидан деярли фойдаланмаслиги мансабдор шахслар томонидан фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари камситилиши ҳолатларининг вужудга келишига сабаб бўлаётганлигини инобатга олиб, тегишли давлат органларига аниқ вазифалар юклатилган. Шунингдек, фармон билан “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш” концепцияси қабул қилиниб, унинг асосий вазифа ва мақсадлари, асосий йўналишлари кўрсатилган ва Концепцияни самарали амалга ошириш бўйича “Йўл харитаси” ишлаб чиқилган. “Йўл харитаси”га 88 та банд киритилган бўлиб, барча соҳаларда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтиришга қаратилган ҳамда жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш “шахс - оила - маҳалла - таълим муассасаси - ташкилот - жамият” принципи бўйича тизимли ва узвий ташкил этилиши назарда тутилган. Ислохотлар ижросини таъминлаш борасида Нарпай туман адлия бўлими томонидан ҳам бир қатор амалий ишлар олиб борилмоқда. Жумладан, туман ҳудудида манзилли ва предметли тарғибот амалга оширилиб, асосий эътибор ёшларга қаратилмоқда. Бундан кўзланган мақсад мамлакатимизда олиб борилаётган суд-ҳуқуқ ислохотлари жараёнида ёшларнинг иштирокини янада фаоллаштириш, ёш авлод вакиллари қонунга ҳурмат руҳида тарбиялаш, турли зарарли иллат ва ёд ғоялар таъсиридан ҳимоялаш, ёшларнинг ҳуқуқий онги ва маданияти, билимлари ва масъулиятини мунтазам ошириш ҳамда вилоятнинг туман (шаҳар)ларида, айниқса чекка ҳудудларида истиқомат

киладиган кўп сонли уюшмаган ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишдан иборатлигини жамият ҳаётидан кўришимиз мумкин. Таълим даргоҳларида ёшлар билан учрашувлар ўтказиш билан бир қаторда, ўқувчиларни бўлим биносига таклиф қилган ҳолда, уларни суд-ҳуқуқ соҳасида амалга оширилаётган ислохотлардан хабардор қилиб, қонунларга киритилаётган ўзгартириш ва янгиликлар ҳақида, шунингдек ёшларнинг ҳуқуқий онг ва маданиятини ошириш борасида кенг тушунчалар бериб борилмоқда.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, ушбу кўзда тутилган мақсадли ишларни амалда ижро этилиши учун ҳар биримиз масъул эканлигимизни ҳис қилишимиз, шундагина фуқаролар ўртасида ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданият юксалиб боради ва қонунлари устувор бўлган давлатгина ривожланади.

Юртимизда илк мустақиллик йилларидан бошлаб баркамол авлод камолоти, ҳалқимизнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, орзу-умидларини рўёбга чиқариш масаласига давлат сиёсати даражасида эътибор қаратилмоқда. Ўғил-қизларни ҳар томонлама етук, билимли, салоҳиятли шахс, комил инсон сифатида тарбиялаш масаласига ўзига хос тарзда, замонавий усуллар асосида ёндашилмоқда, уларнинг ташкилий-ҳуқуқий асослари тизимли равишда такомиллашиб бормоқда. Бунинг биринчи ҳуқуқий таъмал тоши сифатида Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1997 йил 29 август 466-I-сон қарори билан тасдиқланган “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш” миллий дастурини мисол қилишимиз мумкин. Аҳолининг ҳуқуқий билимлари етарли эмаслиги, шунингдек, давлат органларининг қонунга ҳилоф қарорлари устидан судга шикоят қилиш имкониятидан деярли фойдаланмаслиги мансабдор шахслар томонидан фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари камситилиши ҳолатларининг вужудга келиши ушбу норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қабул қилинишига асосий сабаблардан биридир. Хусусан, ҳуқуқий маданиятни юксалтиришда, энг аввало, ҳуқуқий таълим ва тарбия борасидаги ишлар

тизимли ва узвий олиб борилмаган. Узоқ йиллар давомида бу масалага ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ва айрим давлат органларининг иши сифатида қараб келиниб, бунда оила, маҳалла ва фуқаролик жамияти бошқа институтларининг иштироки етарлича таъминланмаган. Аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтиришга доир ишлар самарадорлигини янада такомиллаштириш, фуқароларнинг ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар билан уйғун равишда ҳуқуқий билимларини ошириб боришнинг замонавий усуллари жорий этиш, шунингдек, аҳолини, айниқса, ёшларни зарарли ахборотлардан ҳимоя қилиш бўйича мустаҳкам ҳуқуқий иммунитетни шакллантириш мақсадида ушбу қонун ҳужжати дунёга келган ва амалда.

Юксак ҳуқуқий маданият демократик жамият пойдевори ҳамда ҳуқуқий тизим етуқлигининг ифодасидир. У жамиятдаги турли хил ҳаётий жараёнларга фаол таъсир кўрсатувчи, фуқароларнинг, барча ижтимоий гуруҳларнинг жипслашувига кўмаклашувчи, жамиятнинг яхлитлиги ҳамда батартиблигини таъминловчи ва мустаҳкамловчи омилдир. Қонунни ҳурмат қилиш ҳуқуқий жамиятнинг, сиёсий ва ҳуқуқий тизимлар самарали фаолият кўрсатишининг асосий талабларидан бири ҳисобланади.³ Ушбу қонунни амалга оширишда қуйидаги вазифаларнинг белгилаб қўйилиши эса, норматив-ҳуқуқий ҳужжат аниқ таъсирчан механизмга эгалигидан даолат беради:

1. Фуқаро, жамият ва давлатнинг ўзаро муносабатларида аҳолининг ҳуқуқий маданияти ва ижтимоий фаоллигини юксалтириш;
2. Фуқароларнинг ҳуқуқий таълими ва ҳуқуқий тарбиясини такомиллаштириш
Давлат органлари ходимлари, мансабдор шахслар ва фуқароларнинг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш юридик кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш;
3. Ҳуқуқий маданиятни юксалтиришнинг илмий асосларини тадқиқ этиш.

³ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1997 йил 29 август 466-I-сон қарори билан тасдиқланган “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш” миллий дастури.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 9 январдаги ПФ–5618-сон Фармони билан тасдиқланган “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш Концепцияси”.
2. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1997 йил 29 август 466-I-сон қарори билан тасдиқланган “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш” миллий дастури.
3. Саидов А.Х., Таджиханов У.Т. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. 2 – жилд. – Т., 2001. – 187-б.
4. Давлат ва ҳуқуқ назарияси: Дарслик / Х.Т.Одилқориев, И.Т.Тулътеев ва бошқ.; проф. Х.Т.Одилқориев таҳрири остида. – Тошкент.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2009. – 582 б.

Фойдаланилган веб-сайтлар:

www.lex.uz

www.norma.uz